

Віталій Чорнений

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права, заступник декана юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Розумні очікування приватності: практика Європейського суду з прав людини у національному контексті

Категорія розумних очікувань приватності є робочим інструментом конкретизації ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) і водночас містком між соціальним фактом і юридичною нормою. На наше міркування, саме вона дає змогу відрізнити ситуації, де приватність ще функціонує як захищений простір особи, від тих, де індивід достатньо поінформований про можливість законного спостереження чи обробки даних. У рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) сформовано контекстно-чутливий підхід, згідно з яким приватність не зникає ні в «публічному просторі», ні на робочому місці, ні у цифрових середовищах, але межі захисту рухливі й залежать від якості закону, прозорості правил, вузькості мети, пропорційності та незалежного нагляду¹. В українському порядку ці орієнтири резонують із позиціями Конституційного Суду України (далі – КСУ) щодо конфіденційної інформації та принципу юридичної визначеності, що слугує внутрішнім еквівалентом страсбурзького тесту «якість закону»².

Запропоновано інтегративну рамку інтерпретації розумних очікувань приватності у національному контексті, яка поєднує три рівні. Перший – інституційний, згідно з яким очікування приватності презюмуються доти, доки держава або роботодавець не доведуть прозору, чітко врегульовану і мінімально інвазивну модель втручання. Другий – процедурний: наявність зрозумілої правової підстави, попереднього повідомлення, обмеження обсягів і строків зберігання, незалежний нагляд й ефективне оскарження є не опцією, а конституційним мінімумом, що «знімає» або звужує очікування приватності³. Третій – трансляційний: позиції КСУ № 2-рп/2012 і № 7-р/2018 дозволяють переналаштувати страсбурзькі стандарти на українське поле через вимоги до якості закону, заборону свавілля і відкритий перелік конфіденційних

¹ Von Hannover v. Germany: Judgment of 24.06.2004, App. no. 59320/00. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61853>; Bărbulescu v. Romania [GC]: Judgment of 05.09.2017, App. no. 61496/08. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>; López Ribalda and Others v. Spain [GC]: Judgment of 17.10.2019, Apps. nos. 1874/13, 8567/13. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-197098>; Antović and Mirković v. Montenegro: Judgment of 28.11.2017, App. no. 70838/13. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178904>; Benedik v. Slovenia: Judgment of 24.04.2018, App. no. 62357/14. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11930>; Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC]: Judgment of 25.05.2021, Apps. nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077>

² Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20.01.2012 у справі щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 32, ч. 2, 3 ст. 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12>; Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2018 від 11.10.2018 у справі за конст. поданням Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо окремих положень п. 40 розд. VI Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>

³ Bărbulescu v. Romania [GC]: Judgment of 05.09.2017, App. no. 61496/08. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>; López Ribalda and Others v. Spain [GC]: Judgment of 17.10.2019, Apps. nos. 1874/13, 8567/13. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-197098>; Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC]: Judgment of 25.05.2021, Apps. nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077>

даних, що конституційно охороняються від збирання, зберігання, використання та поширення без згоди особи, за винятком вузько визначених законом випадків⁴.

У справах про комунікації та метадані ЄСПЛ виходить із того, що особа може обґрунтовано очікувати приватності навіть у приміщеннях поліції, а отримання списків дзвінків чи аудіофіксація без належної правової основи становлять втручання за ст. 8. Цей підхід закладено у справі *P.G. and J.H. v. the United Kingdom*, яка стала своєрідним «порогом застосовності» для подальших телеком-кейсів⁵. У цифрових контекстах *Benedik v. Slovenia* підтверджує, що ідентифікація за IP-адресою потребує якісної законодавчої основи і, як правило, судового контролю; інакше очікування приватності не втрачається⁶.

У публічному просторі приватність не редукується до нуля. У *Von Hannover v. Germany* Суд визнав, що повсякденні знімки публічної особи, зроблені без суспільного інтересу, порушують ст. 8, адже приватне життя включає «зону взаємодії особи з іншими навіть у публічному контексті»; це закріпило очікування приватності як контекстуальне, а не географічне явище⁷.

Робоче місце — це не «правовий вакуум». У *Bărbulescu v. Romania [GC]* ЄСПЛ визнав, що відсутність поінформовання працівника, нечіткість правил і надмірність доступу до контенту комунікацій порушують ст. 8; натомість у *López Ribalda and Others v. Spain [GC]* приховане відеоспостереження було допустимим лише за наявності конкретної підозри, обмеженої мети, часу і кола осіб, відповідних попередніх заходів та подальшого контролю⁸. У сфері освіти *Antović and Mirković v. Montenegro* підкреслює, що навіть аудиторія може бути простором розумних очікувань приватності викладачів; режим відеонагляду потребує чіткої правової підстави і легітимної мети⁹.

По-четверте, у справах про масові режими перехоплення й обробки даних *Grand Chamber* у *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* висунула підвищені вимоги до «якості закону» та багаторівневих гарантій: незалежні дозволи або постфактум контроль, вузькість переліку цілей, логування доступу, зовнішній аудит і повідомлення осіб настільки, наскільки це можливо без шкоди меті¹⁰. Ці критерії загальнообов'язкові й для реєстрових чи аналітичних систем у національних порядках.

⁴ Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20.01.2012 у справі щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 32, ч. 2, 3 ст. 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12>; Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2018 від 11.10.2018 у справі за конст. поданням Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо окремих положень п. 40 розд. VI Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>

⁵ *P.G. and J.H. v. the United Kingdom*: Judgment of 25.09.2001, App. no. 44787/98. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59665>

⁶ *Benedik v. Slovenia*: Judgment of 24.04.2018, App. no. 62357/14. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11930>

⁷ *Von Hannover v. Germany*: Judgment of 24.06.2004, App. no. 59320/00. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61853>

⁸ *Bărbulescu v. Romania [GC]*: Judgment of 05.09.2017, App. no. 61496/08. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>; *López Ribalda and Others v. Spain [GC]*: Judgment of 17.10.2019, Apps. nos. 1874/13, 8567/13. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-197098>

⁹ *Antović and Mirković v. Montenegro*: Judgment of 28.11.2017, App. no. 70838/13. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178904>

¹⁰ *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom [GC]*: Judgment of 25.05.2021, Apps. nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077>

Відзначимо, що конституційна юриспруденція України синхронізована зі страсбурзькими орієнтирами. *Рішення КСУ № 2-рп/2012* офіційно підтвердило конституційну охорону конфіденційної інформації про особу та відкритий характер її переліку; *Рішення № 7-р/2018* визнало неконституційним надання Мінфіну права отримувати великі масиви персональних даних через невідповідність критеріям юридичної визначеності та заборони свавілля, що прямо перетинається з тестом «якості закону» ЄСПЛ. В обох випадках КСУ фіксує презумпцію очікувань приватності й перекладає тягар обґрунтування на суб'єкта втручання¹¹.

Практичний наслідок для українського правозастосування полягає в тому, що у справах про відеоспостереження, моніторинг електронних комунікацій працівників, доступ до телеком-даних чи функціонування державних реєстрів першою перевіркою є саме існування і якість правової бази, попереднє повідомлення, вузька ціль, найменш інвазивний засіб, обмежені строки зберігання і незалежний нагляд. За відсутності цих елементів очікування приватності не втрачається, а втручання, ймовірно, буде визнано непропорційним у розумінні ст. 8 ЄКПЛ і ст. 32 Конституції України¹².

¹¹ Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 р. у справі щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 32, ч. 2, 3 ст. 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12>; Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2018 від 11 жовтня 2018 р. у справі за конст. поданням Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо окремих положень п. 40 розд. VI Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>

¹² *Bărbulescu v. Romania* [GC]: Judgment of 05.09.2017, App. no. 61496/08. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>; *López Ribalda and Others v. Spain* [GC]: Judgment of 17.10.2019, Apps. nos. 1874/13, 8567/13. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-197098>; *Benedik v. Slovenia*: Judgment of 24.04.2018, App. no. 62357/14. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11930>; *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom* [GC]: Judgment of 25.05.2021, Apps. nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077>; Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20.01.2012 у справі щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 32, ч. 2, 3 ст. 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12>; Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2018 від 11 жовтня 2018 р. у справі за конст. поданням Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо окремих положень п. 40 розд. VI Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>